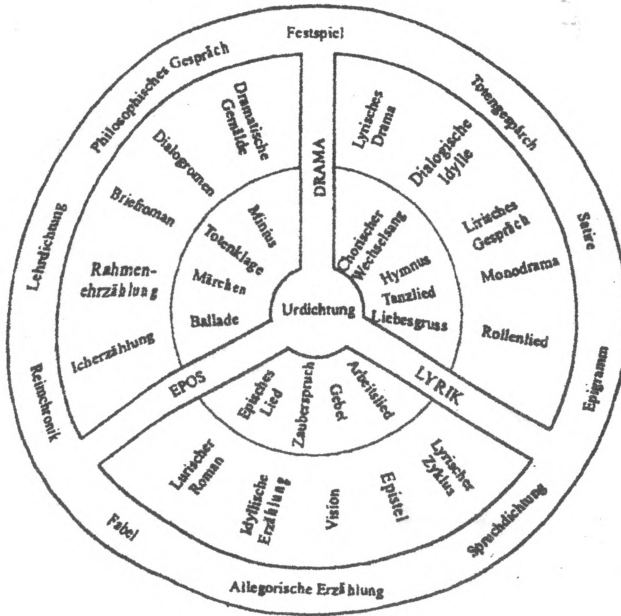

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Редколегія:

Роман Гром'як, д-р філол. наук, проф.
(відповідальний редактор),
Тетяна Волкова, д-р філол. наук, проф.,
Олександр Глотов, д-р. філол. наук, доц.,
Ольга Куца, д-р філол. наук, проф.,
Ігор Папуша, канд. філол. наук
(відповідальний секретар),
Микола Ткачук, д-р філол. наук, проф.
(заступник відповідального редактора)

Друкується за рішенням Ученої ради
Тернопільського державного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
від 18 жовтня 2002 року (протокол № 2)

Наукові записки. Серія: Літературознавство. — Тернопіль: ТДПУ,
2002. — Вип. XII. — 219 с.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Галина Соловій. Авангардні ігри з читачем.....	4
Ольга Папуша. Дитяча література в семіологічному проєкті: фігури і міфи літературознавчої теорії.....	18
Леся Біловус. Алюзії як компонент інтертекстуальності постичних текстів І.Світличного.....	29
Наталія Авраменко. Літературне життя як онтологічна основа критичного дискурсу символізму кінця XIX – початку XX століття.....	33
Сергій Фік. Формування жанрових особливостей духовної оди класицизму в творчості А.Д.Кантемира.....	44
Олена Костецька. Рецепція повісті Б.Лепкого “Під тихий вечір” в українському літературному процесі.....	55
Віра Боднар. Текст п’єси «Украдене щастя» крізь призму рецептивної естетики й постики.....	58
Валентина Палушня. Рецепція міфема “муза” у поезії українського символізму.....	72

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Микола Ткачук. Естетична стратегія суб’єктної структури української лірики останньої третини XIX століття.....	82
Світлана Журба. Мікро- і макропросторові координати роману “Вершники” Ю.Яновського.....	97
Сидір Кіраль. Екзистенційні мотиви прози Трохима Зіньківського.....	105
Оксана Малиш. Характери героїв у діалогії В. Винниченка “По-свій” і “Божки” крізь призму концепції “чесності з собою”.....	121
Лідія Мацевко. Параметри хронотопу в малій прозі Володимира Винниченка.....	129
Іван Зимомря. Проза Емми Андіївської та її символіка.....	141
Лідія Козакова. Мотивний аналіз нарративного дискурсу малої прози Олеса Гончара.....	155

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

І ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Галина Чумак. Поетичне новаторство Т.С. Еліота: музика поезії.....	166
Юлія Кіндзерська. Ігрові прийоми маніпулювання увагою читача в романі Джона Фаулза “Маг”.....	184
Вікторія Дубенська. Особливості інтерпретації античного міфу в драматичній поемі Лесі Українки “Касандра”.....	193
Тамара Ткачук. Генеза та типологія раннього українського і польського модернізму (кін. XIX- поч. XX ст.).....	199
Галина Деркач. Імпресіоністичний первень в збірці Оскара Уайльда “Poems”.....	211

Іван Зимомря, аспірант

Проза Емми Андієвської та її символики

“...Я мушу точно знати, де що є, для того, щоб писати вигадане. Не знаючи реального, не можна по-справжньому вигадувати, бо тоді буде просто – прикре незнання...”, — так Емма Андієвська аргументовано окреслює функціонально-естетичне призначення художнього матеріалу [1]. Як відомо, вона належить до когорти письменників-психологів, майстрів слова, які творять так, аби кожного разу втілювати дикцію внутрішнього стану, відтворити духовний світ людини в незвичайних умовах, продиктованих історичною долею. Орієнтирами для розуміння особливостей психології творчості Емми Андієвської можуть бути як думка самої письменниці, так і твердження відомого швейцарського психолога Карла Густава Юнга (1875-1961). “Я — українка, яка живе за межами України, але я — не діаспора. Я — Емма Андієвська, яка охоче дала б вирвати з грудей серце, аби Україна по-справжньому існувала. І все, що я творю, це для України. Для її людей...” [2] — так висловила своє творче *credo* авторка “Роману про добру людину” [3] у листі до автора цих рядків. Карл Густав Юнг писав: “Матеріалом для змісту твору психологічного типу є те, що обертається всередині впливів людської свідомості, наприклад, життєвий досвід, зворушеність переживань, страждання, людська доля взагалі — усе, що звичайній свідомості відоме або принаймні є для неї можливим. Цей матеріал був сприйнятий душею поета, потім піднятий з буденності до висот свого переживання і зображений так, що його вияв з надзвичайною силою просуває те, що є узвичаєним, те, що відчуте приглушено або болісно, а тому і те, чого соромляться, чи що залишилось незауваженим в ясній свідомості читача, і тим підштовхує його до більшої чистоти та людяності. Первинний матеріал такого зображення походить з людської сфери, з вічно повторюваних людських страждань та утіх; він є змістом людської свідомості, пояснений та просвітлений у

своєму поетичному зображенні” [4]. Емму Андіївську відносимо до того покоління митців, чия свідомість вмістила й особисті дитячі враження, і болючу, трагічну пам’ять українців про війну, важкі повоєнні часи. Проте вона не дорікає, не оплакує долю, а навпаки — акцентує: “За все це я вдячна долі. Колись Гемінгуей сказав, що щасливий той письменник, який пережив бодай одну війну. Це, безперечно, має той сенс, що письменник мусить побувати в межових ситуаціях – тоді він може пізнати, яким він є насправді...” [5]. Творчість письменниці живиться особисто пережитим і пізнаним, міцно пов’язана з устремліннями та змаганнями народу, коли він прагнув кращої долі у важку годину.

У багатьох письменників, які плідно використовують психологізм у творчих пошуках (назвемо, для прикладу, твори Миколи Гоголя, Федора Достоєвського, Василя Стефаника, Франца Кафки, Германа Гессе), він примітний з огляду на спроможність того чи іншого героя стати перед лицем історичного часу, що покликав випробування, аби взаємоперевіритись перед власними ідеалами. Ведемо мову про Емму Андіївську – і в нашій уяві постає вольова і цілеспрямована особистість. Письменниці свято вірить у правду свого ідеалу. Нерідко ця правда надто суб’єктивна, особливо – в межових ситуаціях, коли вибір зроблено, бо, за її словами, “без свідомого вибору нема самореалізації людини” [6]. Мовиться про потужний заряд духовності, що упродовж свого функціонування сформувався у своєрідне джерело генетичного фонду українського народу – його національного самоусвідомлення, мови, історії, культури.

Поезія, зокрема, вражаючий за формою й змістом сонетарій, оригінальна — велика й мала – проза, живописні полотна – все заслуговує на докладне дослідження, всебічне вивчення як з огляду на концептуальні основи, так і формальні риси. Про це висловив слушну думку Віктор Коптілов: “Про Емму Андіївську треба писати не статті, а книжки. Бо навряд чи можна знайти в наш час – і не тільки в українській культурі – іншого такого багатогранного творця” [7].

Емма Андіївська — автор цілої низки поетичних збірок („Поезії“ (1951), „Народження ідола“ (1958), „Риба і розмір“ (1961), „Кути опостінь“ (1962), „Первні“ (1964), „Базар“ (1967), „Пісні без тексту“ (1968), „Наука про землю“ (1975), „Каварня“ (1983), „Спокуси святого Антонія“ (1985), „Вігілії“ (1987), „Архітектурні ансамблі“ (1989), „Знаки. Тарок“ (1995), „Межириччя“ (1998), „Сегменти сну“ (1998), „Вілли над морем“ (2000),

„Атракціони з орбітами й без“ (2000), „Хвилі“ (2002)); книжок малої прози („Подорож“ (1955), „Тигри“ (1962), „Джалапіта“ (1962), „Подорож“ (друге, доповнене видання, 1995), „Казки Емми Андіївської“ (2000)); широких художніх творів — романів „Герострати“ (1970), „Роман про добру людину“ (1973, 1993), „Роман про людське призначення“ (1982, 1992). Такий творчий доробок — справжнє багатство для новітньої української літератури. Тому й не дивно, що творчість Емми Андіївської не залишилася поза увагою критики. Назвемо передусім праці Ю.Боднара, О.Буценка, Т.Возняка, Г.Гордасевич, О.Гриценка, Д.Гузара-Струка, О.Дека, Н.Зборовської, О.Кавуненка, В.Коптілова, Ю.Лавріненка, А.Мойсієнка, П.Сороки, Л.Таран, Л.Тарнашинської [8].

Об'єкт нашого дослідження — твір “Роман про добру людину”. Аналіз цього прозового полотна безпосередньо засвідчує той факт, що в центрі зображуваних подій завжди нуртує домінують д і й с т в о, яке зримо проступає крізь призму духовного світу персонажів. Звідси — гострота естетичного бачення автора в органічному зв'язку зі змалюванням складного світу людини та її психології в різних життєвих обставинах [9]. Впадає в око сама фіксація елементів психологізму як чинника під пером Емми Андіївської, коли основним об'єктом відображення в “Романі про добру людину” постає прагнення охопити у динаміці людські психічні стани у моментності зв'язків, вихоплених у вирі емоцій, пережитих картин, вражень і прагнень; напруга, що регулюється послідовністю роздумів дійових осіб, а особливо емоційними переживаннями, судженнями, оцінками. Їхне розгортання будується на суб'єктивному вияві різних нашарувань внутрішнього світу героїв, закартки якого не усвідомлюють іноді й вони самі. Примітним видається також те, що сюжет “Роману про добру людину”, як і в інших прозових творах Емми Андіївської, є лише схемою для побудови. Значно важливішу роль відіграє композиція. За словами Василя Марка, “пошук вдалої композиції — то завжди й пошук художньої правди, надійних шляхів реалізації авторської концепції людини і світу, стильової неповторності твору” [10]. Сюжет роману — це калейдоскоп дрібних подій, переплетених реальним, правдоподібним з уявним, фантастичним. Це злиття зумовлює підсилену увагу саме до фантастичного компонента твору, врешті-решт до його символіки. Що важливо? Як на наш погляд, опираючись на сукупність матеріалу в художній тканині тексту, — це психологічний с м и с л, що має властивість розрізняти природне та фан-

тастичне. Інакше кажучи, справжній майстер слова, яким є Емма Андіївська, вбачає своє художнє завдання не стільки в тому, щоб пояснити, розтлумачити, розкрити чітко й зрозуміло для читача (це було характерним для традиційного реалізму), скільки відтворити духовний стан дійової особи в кожен конкретний момент. Переважає не опис предметів і явищ, а таємнича атмосфера, в якій відбувається робота людського несвідомого зі змалюванням тих картин і візій, які народжуються в уяві того чи іншого персонажа.

Події, змальовані в романі, розгортаються в Міттенвальдському таборі для переміщених українців. Тут, побіля річки Ізар, в одноплемінців Шевченка “по-звірячому”, як сказано в романі, відібрано Батьківщину, а також ту можливість по-людськи жити, яка мимоволі спричиняє паралель – дійсність за законами міфу, казки, первісних вірувань: “Колоди, біля яких не тільки Стецько перебрав опіку над юродивим, а й сталося кілька історій, що про них, кожного разу на інший лад, однак ніколи так, як це запам’яталося учасникам цих подій, ще довго говорив весь табір, вбачаючи в колодах натхненника дивних вчинків, особливо, коли гуцул Тиміш підтвердив, що ці колоди німці привезли сюди з Карпат – це зовсім легко відчитати з надрізів, і з нашарувань деревини, і хто хоче, може сам пересвідчитися, якщо не довіряє йому, Тимошеві, якому в Карпатах знане не лише кожне дерево, а й кожна билинка, і там трапляються, особливо серед буків, чаклунські дерева, яких ліпше не торкати сокирою, аби не набратися лиха, що тямущі люди ніколи й не роблять, ну, а німці, звичайно, не знали, торкнулися заповітного сокирою, і через це програли війну, бо сказано – чаклунські дерева, вони й не таке коять...” [11]. Психологічну нестійкість героїв розхитує сама ситуація, в якій вони опинились: “... в таборі люди ниділи часом, не знаючи, де дітися, бо кожний тільки й чекав, у який кінець світу закине його тепер доля, яку десь на верхах так довго вирішували, аж люди втратили надію, коли нарешті її вирішать...” [12].

Емма Андіївська завжди дошукується відповідей на питання, що ж давало сили вижити замученим, розтерзаним людям у страшному чистилищі? Як можна судити з цього твору, силу давали іскри надії і віри, а ще ненависть до катів, насамперед до “членів репатріаційної комісії”, які під пером письменниці постають нелюдами, осавулами “єдиної й неділимої” одної шостої світу, на теренах якої також функціонував своєрідний табір – “колиска братніх народів”. Чи не найвдалішим підтвердженням

цього факту видається цитата зі “Спогадів” Григорія Куценка: “Якщо в усьому світі терористи, окремі злочинці чи злочинні групи залякують, шантажують органи держави, то в СРСР існував тероризм навпаки: державні органи КДБ суворим покаранням неблагонадійних, інакодумців – окремих людей – тероризують весь народ, тримають його в рабському страху, заковують в ідеологічні кайдани. За ПРАВДУ судили: священників, учених, військових, робітників, літераторів, юнаків і старих, чоловіків і жінок, їм усім приписували вигадані, фальшиві злочини. За правду карали й мордували людей” [13]. Люди з названої комісії мали одне прагнення: без розбору вислати усіх до Сибіру, на каторгу. На відміну від них, герої роману і в табірних умовах проявляли товариське співчуття, моральну підтримку, а з нею й можливість опертися на щось дороге з минулого, на солідкі видіння Вітчизни. Останні виникали у найтрагічніші хвилини, ефектно вихоплені з хворобливо запаленого мозку, як це бачимо в епізоді з бабою Грицихою: “Кожного вечора баба Грициха брала Омелька за руку й вела за табір до Ізару. І хоч усі знали, ніхто ніколи не наважувався підгледіти, як баба Грициха підходила до води, вправним рухом розтинала посередині мілководну річку й прищеплювала на Ізар Дніпро, який одразу ж набрякав океанськими хвилями і, вищаючи й потужнішаючи, перелітав через Карвендель, розсуваючи на боки міттенвальдські гори, як сірники, які щезали в його утробному, шаленому, аж повільному вирі. І тоді вмить відкривалася рівнина на весь світ, крізь яку несамовітійший від вселенського потоку летів Дніпро, а на його велетенських і разом лагідних хвилях їхав Омелько-фльбарник на флюярі, як на човні, освітлений сліпучими зорями, їхав і грав на ній, виливаючи свою незатьмарену душу в пісню, яка не вмщалася ні на землі, ні на небі. І кому доводилося ненароком почути це диво, той бачив, як Творець прогулювався уздовж Омелькової пісні...” [14]. Як бачимо, письменниця вміло послуговується розмаїтим стилістичним арсеналом, будуючи власний міфологічний світ з яскраво вираженим національним характером і який значно ширший за той реальний, що існує навколо нас. Могутній Дніпро – це стихія, яка панує над людиною, лякає, але, водночас, і вабить, притягує. Кожна стихія дає життя, але може його й забрати. Для таборян Дніпро – символ України, символ надії для продовження власної пісні на землі. Важливим символом виступають також гори – тло, яке створює відповідну духовну атмосферу у таборі, ніби сигналізуючи про примарну рівновагу між реальним та ірреальним світами, а за

допомогою мелодій флюяри – сопілки герої нав'язують контакт з потойбіччям, наближаються до нього. При відтворенні символіки цього твору варто виокремити епізод, в якому розповідається про соняшник баби Грицихи, в який авторка вкладає дуже глибокий смисл. Соняшник – символ посередника між рідною землею та людей, що втратили її: “Сміливці заповзялися вистежити бабу Грициху, як вона поверталася зі свого соняшника, який ріс під вікном її барака – єдина рослина на весь табір, бо ніхто нічого не садив і не плекав, вичікуючи своєї долі з таборової картотеки, як Страшного Суду, і всі дивувалися, звідки перед вікнами баби Грицихи красується такий дебелий і гарячий соняшник, що аж очі бере, і коли їй пощастило його посадити... Бо ж соняшник містив у собі рай, і тому ніхто не спромігся його знищити, хоч скільки в таборі вешталосся бешкетників і волоцюг. Ні в кого не піднялася рука стягти соняшника, навіть тоді, коли люди, перелякані й злі, очікували кінця світу, ладні з розпачу чинити всяке зло. Однак соняшника ніхто не торкнувся... Коли не полінуватися й підвестися на зорі, то можна побачити не лише, як Хома Федорович прогулюється в соняшникові білою доріжкою, вкритою зволоженою жорствою, що зникає за обрій, а й як сама баба Грициха виходить із соняшника, яким вона щонаочі подорожує на Україну, і через те після кожної такої подорожі вона повертається сумна й заплакана, але ще добріша?” [15]. Зримо символічним є те, що за багато тисяч кілометрів від Міттенвальдського табору в Мордовії, де відбували покарання за свої переконання українці, хоч і дещо пізніше історичного часу перебігу події “Роману про добру людину”, жовтогарячий соняшник також набув значення бажаної стежини, яка провадить до рідної домівки в далекій Україні: “У зоні, на стежині до крамнички, проросло зерно соняшника. Це була для нас особлива рослина, багатьом нагадувала рідну хату. Для мене це був символ України. Насіння такого у нас не було, хтось із обслуги або наглядачів випадково посіяв. Обгородили, щоб ненароком не затоптали. Виріс сонях великий, товстий, підгодовували кінським кізьяком, голубиним пометом, розметеним на воді, підв'язали. На осінь сонях схилив велику голову, важке товсте коло з насінням, ніхто не наважився ламати, а піклувалися про цю рослину майже всі в'язні” [16]. Ці елементи ще більше підкреслюють драматичне становище українців, від яких відібрано отчу землю. Читач освоює невідповідність, що проступає з контрастного малюнку: з одного боку, високе призначення сильних духом людей, а з іншого, — нечуване приниження, власне, упо-

слідження, якого вони зазнають на чужині. Зрозуміло, мала вплив і захисна функція: змучена, наповнена жадливими видіннями психіка тулилася до романтичних, ідеальних, іноді, химерних видінь. Все це – реалії табірної буття, що самотньою інтонацією заговорили на сторінках композиційного твору “Роман про добру людину” (розрядка – І.З.).

Як на нашу думку, то дивує полеміка, що точиться між дослідниками творчості Емми Андієвської щодо назви роману, присвяченого добрій чи лихій людині [17]. Ось як, наприклад, пише Галина Гордасевич у статті “Роман про добро і зло”: “Читаш “Роман про добру людину” і не пересташ дивуватися. Поперше, чому його так названо, коли головний герой – зовсім не добра людина (в українській мові це слово полісемантичне, ми кажемо: добра усмішка, добрий борщ, добрий настрій, добрі чоботи – і все це різні речі і різні ознаки), а, навпаки, таборовий злодюжка, до того ж дуже везучий, практично невловимий, такий собі Дмитрик...” [18]. Читач – на боці письменниці: “Хто добрий чи “поганий” залежить виключно від власного вибору... Сповідування зла чи добра – це вибір. Тільки вибір” [19]. Не слід брати під сумнів чесноти Дмитрика, хоч він і окреслений на перших сторінках твору як “таборовий злодюжка й маніпулятор вартостей” [20]. Звичайно, цінності морального покрою не завжди міцно тримаються “своїх власників”, як підкреслює Емма Андієвська [21]. Звідси – ілюстрації, характерні для психодуховної сфери, в якій діє Дмитрик – носій непересічних загальнолюдських вартостей. Він – людина по-своєму чесна, зміг протистояти обставинам, які йому судилися, а відтак визначити межу для себе — вододіл між добром і злом. Роздуми про цю відстань між правдою і кривдою, про особисту відповідальність кожного за визначення свого місця в житті, в боротьбі за утвердження добра постійно супроводжують вчинки героя. А його “панорамна діяльність”, пов’язана з гендлярством у таборі, засвідчує радше здатність до боротьби за виживання, вивишує людські якості, не зломлені тими, хто купує огидним плазуванням гаразди, навіть мізерні блага. Емма Андієвська докладно відтворює найдрібніші, свідомі чи неусвідомлені, тобто “стихійні” вияви добра, людяності, характерні для Дмитрика, які допомагають йому фізично вижити й зберегти внутрішню сутність, власні духовні цінності. Авторка пише: “Дмитрик визнавався, як без зайвого галасу збувати товар, не лише не вимагаючи відразу ж готівки, а й ніколи не правлячи грошей з тих бідак або хитрунів, які раптом баскаличилися й відмовлялися платити

(Дмитрик дотримувався засади: провидіння йому ці витрати в якомусь іншому вигляді надолужить, і воно, дійсно, ніколи не забувало надолужувати, бо ж Дмитрик, пам'ятаючи, що під лежачий камінь вода не тече, всіляко улегшував вищим силам це завдання...) [22].

Вищі сили мали, висловлюючись словами Василя Бикова, також стосунок до “знаку біди”, сутність якої добре “приспосована” Еммою Андіївською до психологічних нюансів, мотивів поведінки героя в екстремальних умовах. Вона зуміла побачити і відтворити складні порухи душевного стану Дмитрика, змалювати складний процес становлення особистості. Адже в круговерті повоєнної дійсності не кожен з українців одразу міг знайти своє місце на землі. У цьому контексті примітним видається лист зnanого українського письменника, літературознавця та перекладача з Мюнхена Ігоря Качуровського до Галини Горда-севич: “Скільки нас наприкінці війни подалося на Захід? Союзники після війни силоміць репатріювали два мільйони радянських громадян, але частина втікачів посунула додому сама – разом із полоненими і оstarбайтерами: мовляв, можливо, вдасться проस्कочити. Та ще чимало загинуло по дорозі на Захід: у Кам'яні “наші” оточили й знищили тисяч п'ятнадцять – двадцять, у Заліщиках наздогнали валку полтавців і розчавили танками, а тисяч сто потрапило до Угорщини. Мадяри зібрали всіх до одного табору, а потім видали. А найбільша частина, — може, з півмільйона – загинула під час бомбардування німецьких міст” [23]. Ось, у такій колотнечі і випало жити-існувати Дмитрикові, який тримає вісь добродійства у таборі для переміщених осіб з України. Скажімо, опісля вдалого гендлярського гешефту з крадіжкою корови, наvertsється до Дмитрика спогад про те, як він разом з однокумцями різав скотинку. Несподівано почув голос корови, яка мовчанням виразно питає: “Дмитрику, чи ти добрий?” Примітно, саме після цих слів він усвідомлює, що ця діяльність — не сенс його життя, бо ж не гендлярство — його покликання. Аналогічні роздуми розкривають напругу пошуків Дмитрика, аби віднайти справедливу відповідь на вагомий запитання. Звідси психодуховний вимір: усвідомлення героєм сенсу буття. У романі воно набуває глибинного філософського звучання. Перед читачем відкривається достоту складний, нерідко тривожний психологічний процес, що визначає пошук істини [24]. У результаті цього пошуку постає конкретика філософської концепції, про яку Емма Андіївська пише в листі до автора цих рядків: “Щодо “чинити добро”, то це вже так – для моєї власної

самореалізації я мушу “чинити добро”, байдуже, чи хтось інший це чинить, чи – ні. Якщо я хочу переінакшити світ (розрядка – І.З.), я мушу починати від себе, а не з – іншого” [25]. Емма Андієвська створила власний світ і ним вона скористалася у “Романі про добру людину”: “Жодної події в Міттенвальдському таборі, описаного в моєму романі, не мають реального ґрунту, тобто вони – моя вигадка від – до...” [26]. Це прагнення переінакшити світ стало постійним своєрідним життєвим мотто для Емми Андієвської, яке письменниця переконливо вклала у вуста професору Каві: “Тоді й справді зникне зло на землі, — мовив професор Кава, наздоганяючи разом зі своїм таборним закамарком на горищі Стецька, — однак кожний мусить починати від себе. — Що ж одна людина спроможна вдіяти? — Все. Лише людина боїться або й ледача шукати опертя в собі, зручніше покладатися на когось, а не на власні сили, забуваючи, що власна опора – від Бога. — А як людина слаба? — В кожному закладено місце для божественного, і від людини залежить, чи вона дозволить рости цій божественності в собі, — а це очевидно вимагає деяких зусиль, ніщо даром не дається, — чи затопче її, мовляв, нема коли ширяти в хмарах, коли доводиться пристосовуватися до світу, аби шкуру винести неушкоджену, — данина страхом, яка згноює душу і все світле в людині, оскільки без божественного людина перетворюється на смердючу ганчірку” [27]. Це утопічне висловлювання професора Кави органічно вмотивоване на сторінках роману; воно цікаве, бо психологічно розкриває формування особи в екстремальних умовах. Тому й закономірно, що Дмитрик на поклик сумління рятує від суїциду Петра Копиленка, винахідника “біофотонів душі”, первнів буття, тобто каталізаторів добра, а водночас й “унедійсновачів зла”. Він дає поштовх до порозуміння між матір’ю П’ятачихою та її сином Андрійком, який виріс і вислизає з-під її опіки, щоб жити власним життям, якого вже їй не доведеться ні скеровувати, ні визначати. Наш герой рятує Василя Терещенка від м’ясорубки в радянських умовах, засвідчивши в поліції на його користь і спростовуючи наклеп з боку якогось негідника. Дмитрик погодився на прохання тітки Теклі переховувати її чоловіка – вбивцю Йосипа, хоч він ніколи йому і не симпатизував, але інакше він вчинити просто не міг. Адже, носій добра не сміє залишати людину в біді. Щоправда, внаслідок цього добродійства постраждав його друг... Подібні акти мають своєрідне фантазмагоричне тло. Тільки так стає зрозумілою загадка, що набуває перевтілення, коли Дмитрик випозичає мертвому Гнатові влас-

не тіло, аби небіжчик зміг зустрітися вперше й востаннє зі своїм сином, про існування якого навіть не підозрював за життя. Може тому, не надто важко збагнути і таку добродішність Дмитрика: він організував для молодої пари Орісі та Мирона весілля, яке відіграє певну метафоричну роль, коли мовиться про взаємодію первинних і вторинних начал. Їхня якість полягає у тому, аби вони – Орісія та Мирон — віддячилися не йому, а комусь іншому, адже це для нього – рівнозначне. На перший погляд, описані письменницею події – це, м'яко кажучи, так звані анти-подвиги. Додаймо, незначними вони були і під пером Сервантеса у всесвітньовідомому творі “Дон Кіхот”. Тут на передній план виступає, у першу чергу, психологізм, що супроводжує зображувані події, вчинки, страждання, сумніви героя, показані зсередини [28]. Слід пам'ятати: всі акції роману кояться у таборі, в умовах відчаю, коли відбувається безперервне переборення власного “Я”, де можна знайти опору лише у закутку власної душі...

Твір Емми Андіївської “Роман про добру людину” – це, за її зізнанням, “поема про українську людину, затоптувану, якій нема ніде місця, скрізь вона тільки ходить і вибачається за те, що вона ще існує на цій землі. А я, — стверджує письменниця про себе, — змалечку була на боці скривджених. У моєму полі зору були тільки найбільш кривджені українці. Тому я так прикипіла серцем до українського...” [29]. У цьому сенсі видається доцільним продовжити думку авторки про названий твір, який вона окреслила, власне, як “пісню про український народ, про його велич і незвичайність” [30]. Однак для письменниці не існує на білому світі кращих чи гірших народів. Вона влітає у канву роману цілу низку психологічно достовірних образів, наділених не лише типологічно узагальненими, але й індивідуальними психологічними рисами, що викликають відверто від'ємні емоції, пояснюючи: “Людина може зазнавати найгірших упосліджень і в себе на батьківщині. Ідеться про становлення людини. Кожної. Міттенвальдський табір, де випадково були українці. Але це так само і – весь світ... Нема народу, який не мав би свого Ірода; навіть в родині це – скільки завгодно, а що ж казати про цілий народ?” [31]. Міттенвальдський табір – водночас відкрита і закрита система, реальність і фантастика в одній іпостасі. Все, що відбувається у таборі, існує в суспільстві в різних проявах. Отож, маємо, на жаль, — цього годі приховати — і свого Ірода. Ним виступає Юхим Котельников, запроданець та вбивця, який вірою і правдою служить можновладцям, неприя-

телям, видаючи їм на поталу своїх співвітчизників-таборян. Щоправда, він себе до них не зараховує. “Хіба він, Юхим, будь-коли належав би до цих безпросвітних кретинів, названих українцями? Що він мав із ними спільного? Лише те, що послуговувався їхньою мовою, приреченою на знищення? Хіба він не був створений на імперську скалю, для всього світу, а не для якогось смердючого загумінку, придатного лише на вбиральню старшому братові, звідки його хлібодавці своєчасно вирвали?” [32]. Подібний Котельникову і слідчий Аркадій Сук, “що вимушував заарештованих спочатку сповіддю про те, який він добрий і справедливий, а коли йому привиджувалося, ніби допитуваний не досить захоплюється його добротою (вада, на яку всі без винятку хибували), заходжувався, мавши тільки виховну мету на оці, задля добра самих заарештованих, проріджувати їм зуби, трошити суглоби й чобітьми відбивати нутроші, особливо коли під його опіку потрапляли вчені, письменники або й просто вчителі, як Терещенко, яким бракувало належної внутрішньої смиренности, а це Аркадій Сук розпізнавав з першого погляду, знаючи наперед, що в кожного на думці, бо саме її він і вважав себе покликаним насаджувати” [33]. У цій низці знаходимо і своєрідного Іуду – Дюрченка-Ракіса, який належить до потвор, що “визнають єдину національність – зло. Бо ж вони скрізь однакові, їхні ідеї чи їхня батьківщина – це їхня шкура й кишки...” [34]. Йому близька і Ріточка Бурундяй, така собі Даліла, а якщо пошукати аналогів в українській літературі, то виникають асоціації з чекісткою Майсю з “Санаторійної зони” Миколи Хвильового [35], жіночка з покривленою душею, прозваною “скаженою матицею”, яка ще до табору уpekла кількох своїх знайомих на Сибір, а двох із них розстріляли. “Наче без Ріточки їх не розстрілювали!..” [36].

Перелік цих негативних образів можна б продовжувати. Але для нас важливе інше – “Роман про добру людину” вирізняється з творчого доробку Емми Андієвської гуманістичною спрямуванням, його стержневою позицією, наповненою життєствердним пафосом. А звідси — постановка проблеми — формування особистості у неймовірно складних, жорстоких умовах, які вимагають мобілізацію всіх душевних сил для прийняття морального вибору й усвідомлення його наслідків. Письменниця з особливою майстерністю, глибиною проникнення в психологію людини зуміла розкрити саме такі моменти межового нервового напруження, збудження, аналіз яких дає можливість всебічно пізнати внутрішню сутність людини, її (у природному стані) не-

виявлені духовні сили: “Чим вона завинила? Пощо вона взагалі жила? Невже людина народжується велетом, щоб з роками маліти? Чи вона просто сама винна, що не тим шляхом пішла в житті, тільки яким же шляхом вона мала йти, коли ніякого іншого не було?” [37]. Для Емми Андіївської важлива передусім правда, конкретика істини дії, вчинків, ба навіть душевних порухів і психічних переживань. Напевно, можна сказати: суворий час не спромігся знищити добрих начал людської душі, що на сторінках роману переконливо вивищує людське над тваринними інстинктами, які нерідко супроводжують вчинки негативних образів. Тут напрошується вислів Імануїла Канта – “відкривати людське в людині”. Саме тому читач проймається щирою повагою до Дмитрика, баби Грицихи, Стецька Ступалки, професора Кави, Петра Копиленка, Аристиди Киндзі, Василя Тершенка, Олександра Верети, Кіндратка-Голуба, Федька Голого, Данила Перкаленка, гуцулки баби Кирилихи, отця Гудзія та його дружини, Ониська Затуливітра, професора Кобилка, Терентія Теплухи. Названі персонажі своїми добродійствами – часом невинно цнотливими, дивакуватими, примхливо-примітивними, а все ж приземлено щирими, задушевними – викликають захоплення в читача та почуття його прихильності до творчого набутку Емми Андіївської.

Література:

1. Лист Емми Андіївської до автора статті від 18 березня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
2. Лист Емми Андіївської до автора статті від 27 січня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
3. Андіївська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орій”, 1993. – 270 с.
4. Jung C.G. Psychologie und Dichtung. — Mensch und Kultur. Grundwerk. Bd.9. – Walter. – S.124-146 // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За редакцією Марії Зубрицької, Пер. Івана Герасима. — Львів: Літопис, 1996. – С.96.
5. Тарнашинська Л. Емма Андіївська: “Неправда, що людина не має вибору. Вона його має повсякчас” // День. — №17. – 30.01.1999.
6. Лист Емми Андіївської до автора статті від 27 січня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
7. Коптілов В. До ювілею Емми Андіївської. Космічна енергія віршу. – Соборність, №1 – Мюнхен, 2001. – С.10.
8. Див.: Боднар Ю. Фантастичні світи Емми Андіївської // Столиця. – 1998. — №20. — С.9; Буценко О. Притча про наш світ // Всесвіт. — №9. – 1991. — С.193 – 194; Возняк Т. Емма Андіївська: в дорозі // Київ. — №9. – 1993. — С.166 – 169; Гордасевич Г. Роман про добро і зло // Вітчизна. — №1-2. – 1997. – С.147 – 149; Гриценко О. Сні про базар (кілька слів про поестесу Емму Андіївську) // Всесвіт. — №9. – 1991. – С.191 – 192; Гузар-Струк Д. Як читати поезії Емми Андіївської // Українське слово. Хрестоматія

- української літератури та літературної критики ХХ століття: У трьох книгах. – К.: Рось, 1994. – Книга 3. – С. 216 – 223; Деко О. Проза Емми Андіївської (Спроба аналізу) // *Соборність*. — №1. – 2000. – С.92-106; Зборовська Н. Про романи Емми Андіївської // *Слово і час*. — №3 – 1994. – С. 77 — 81; Кавуценко О. Про лицарів світла й прислужників тьми // *Андіївська Емма. Роман про людське призначення*. – К., 1992. – С.5 – 8; Копілов В. До ювілею Емми Андіївської. Космічна енергія віршу. – *Соборність*, №1 – Мюнхен, 2001. – С.10; Лавріненко Ю. Дві течії в поезії Емми Андіївської // У книзі: *Зруб і парости*. – *Сучасність*, 1971. – С.261 – 266; Мойсієнко А. “Напруга, що сприймається як стиль”, або “Архітектурні ансамблі” Емми Андіївської // *Літературна Україна*. – 24 березня 1994 року; Райс Е. Поезія Емми Андіївської // *Сучасність*. – №2. – 1963. – С.43-51; Сорока П. Емма Андіївська. Літературний портрет. – Тернопіль, 1998. – 240 с.; Таран Л. Гороскоп на вчора і на завтра. – К.: Рада, 1995. – 247 с.; Тарнашинська Л. Емма Андіївська // *Літературна Україна*. – 24 березня 1994 року.
9. Див.: Марко В. І зойкнуло слово... Голод і література // *Благовісник праці*. Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки / Укладання, редакція та передмова: М. Зимомря. – Ужгород — Прішів, 1998. – С. 183 – 194.
 10. Марко В. Художня концепція людини і стиль: закономірності взаємодії (на матеріалі сучасної української прози). Автореф. дис. д-ра філолог. наук. – К., 1992. – С.24.
 11. Андіївська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орій”, 1993. – С.56.
 12. Там же. – С.16.
 13. Куценко Г. Дякую тюрмі. Спогади і документи. – К.: “Просвіта”, 1998. – С.19.
 14. Андіївська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орій”, 1993. – С.14.
 15. Там же. – С.16.
 16. Куценко Г. Дякую тюрмі. Спогади і документи. – К.: “Просвіта”, 1998. – С.103.
 17. Гордасевич Г. Роман про добро і зло // *Вітчизна*. — №1-2. – 1997. – С.148; Деко О. Проза Емми Андіївської (Спроба аналізу) // *Соборність*. — №1. – 2000. – С.105; Сорока П. Емма Андіївська. Літературний портрет. – Тернопіль, 1998. – С.164.
 18. Гордасевич Г. Роман про добро і зло // *Вітчизна*. — №1-2. – 1997. – С.148.
 19. Лист Емми Андіївської до автора статті від 22 серпня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
 20. Андіївська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орій”, 1993. – С.9.
 21. Там же. – С.9.
 22. Там же. – С.66.
 23. Гордасевич Г. Роман про добро і зло // *Вітчизна*. — №1-2. – 1997. – С.148.
 24. Гадамер Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики. – Київ, 2000. – Т.1 – С.145-146; Ингарден Р. Про пізнання літературного твору // *Слово. Знак. Дискурс*. Антологія світової літературно — критичної думки ХХ ст./За редакцією Марії Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. – С.138.
 25. Лист Емми Андіївської до автора статті від 27 січня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
 26. Лист Емми Андіївської до автора статті від 22 серпня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
 27. Андіївська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орій”, 1993. – С.41.

28. Див.: Довженко О. Господи, пошли мені сили. – Харків, 1994. – С.77; Поляруш О. Трагічна правда генія (проблематика кіноповісті Олександра Довженка “Україна в огні”) // Благівісник праці. Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки. – Цит. праця. – С.343; Поляруш О. Художній світ Олександра Довженка // Дар служити науці. Науковий збірник на пошану Володимира Задорожного. – Упорядкування, редакція та післямова. Микола Зимомря. – Ужгород, 2001. – С.365; Гебнер Р. Його художній метод: становлення і формування поетичного світобачення в діалозі з часом // Довженко і світ. – Київ, 1984. – С.29.
29. Тарнашинська Л. Емма Андієвська: “Неправда, що людина не має вибору. Вона його має повсякчас” // День. — №17. – 30.01.1999.
30. Лист Емми Андієвської до автора статті від 18 березня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
31. Лист Емми Андієвської до автора статті від 22 серпня 2002 року (зберігається у приватному архіві).
32. Андієвська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орія”, 1993. – С.198.
33. Там же. – С.102.
34. Там же. – С.43.
35. Хвильовий М. Санаторійна зона //Микола Хвильовий. Твори у двох томах. – Том 1. – К.:Дніпро, 1991. – 653 с.
36. Андієвська Е. Роман про добру людину. – Київ: “Орія”, 1993. – С.33.
37. Там же. – С.90.